

Padeia – Art Nouveau – 29 september

Art Nouveau

Op 29 september 2018 organiseert het Humanistisch Verbond Den Haag-Haaglanden in samenwerking met Jos de Wit, historicus en filosoof, een Art Nouveau dag in het kader van het Paideia programma.

Het programma begint 's morgens in de Haagsche Kluis aan het Plein met een lezing over de Art Nouveau periode door Anne Marie Boorsma, kunsthistorica. Aansluitend volgt een lunch en na de lunch verzorgt Gerda Kusters, eveneens kunsthistorica, een stadswandeling langs gebouwen waar de Art Nouveau in terug te vinden is. Den Haag is rijk aan Art Nouveau architectuur.

Jos de Wit, historicus en filosoof, legt tussendoor verbindingen met de nieuwe vormen van levensbeschouwing die tijdens de Art Nouveau periode ontstonden.

Paideia, de volledige mens

*“Het mooiste wat we kunnen meemaken, is het raadselachtige.
Daar komt alle ware kunst en wetenschap uit voort”, Albert Einstein*

HV Den Haag-Haaglanden start in 2018 met een nieuwe activiteit: Paideia. Met Paideia willen we de activiteiten verbreden naar culturele uitingen en thema's. We gaan er daarbij vanuit dat kennis, maar ook geschiedenis, beeldende kunst, architectuur, muziek, literatuur, film en natuur bijdragen aan de vorming van het volledig menszijn, de kern van paideia.

2

Paideia staat al vanaf de oude Griekse cultuur voor een dialogische manier van denken, die deel uitmaakte van de opvoeding tot volledig mens. De mens wordt dan gezien in zijn volledigheid: als creatief, groeiend en betekenis gevend wezen. Kennismaken met verschillende onderwerpen is kennismaken met hun rijkdom en verscheidenheid. We kunnen zo ons bewustzijn vergroten, en tot een vollediger mens komen: Paideia!

Haagsche Kluis

De lezing en de lunch worden gehouden in het Tuinhuis van de Haagsche Kluis aan het Plein, een van de bekendste Art Nouveau gebouwen in het centrum van Den Haag. De Haagsche Kluis is van oorsprong een bankgebouw en werd rond 1905 in de stijl van de Haagse Jugendstil gebouwd. Talloze fraaie details verwijzen ernaar, zowel in de gevel als in het gebouw zelf.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog heeft het pand gefunctioneerd als woonhuis en bankgebouw van de Joodse familie Edersheim. Dit is nog duidelijk te zien aan de oude kluisdeur in de kelder. En ook de naam van het restaurant herinnert hier nog aan. Het Tuinhuis was de privé synagoge van de familie. In 1995 is het pand voor het eerst als horecagelegenheid ingericht.

Art Nouveau

In de loop der eeuwen hebben kunstenaars zich laten inspireren door de natuur. Aan het einde van de 19e eeuw was dat ook het geval. Als reactie op de opkomst van de industrie en massaproductie gingen kunstenaars bloemen, vogels en insecten afbeelden. Deze stroming vond van zichzelf dat ze een geheel nieuwe kunst maakte, in het Frans de Art Nouveau. Ook in de toegepaste kunsten werd deze stijl ruimschoots uitgebeeld.

De Art Nouveau periode heeft met name in Den Haag veel sporen nagelaten. Een kennismaking met deze stroming kan inspireren tot verdieping van de humanistische levensbeschouwing, die immers uitgaat van een positief mensbeeld, waarbij de mens in staat wordt geacht nieuwe initiatieven tot stand te brengen.

Tegen het einde van de negentiende eeuw werden veel kunstenaars gedreven door het idee dat voor de nieuwe, twintigste eeuw een nieuwe vormtaal nodig was. Ze wilden breken met de gewoonte om historische stijlen na te volgen en gingen op zoek naar een nieuwe, eigentijdse stijl.

In de Nederlandse Art Nouveau, die rond 1900 uit dit verlangen voortkwam, zijn twee hoofdstromingen te onderscheiden. Een groep kunstenaars streefde naar een sierlijke, elegante vormgeving, met rijke decoratie, veelal gebaseerd op gestileerde vormen uit de natuur. Hun inspiratiebron vonden zij in de internationale Art Nouveau, vooral die uit Frankrijk en België. Deze 'versierende' stroming had haar aanhangers veelal in Delft en Den Haag.

De vertegenwoordigers van de andere stroming hielden van soberheid en strakke vormen. Decoratie gebruikten zij vooral om de constructie van het voorwerp te benadrukken. Deze 'rationele of constructieve' stroming had haar aanhangers in en om Amsterdam. Vaak werden elementen uit beide stromingen gecombineerd. Wat al deze kunstenaars bond was de overtuiging dat goede vormgeving een belangrijke voorwaarde was voor een betere maatschappij: schoonheid was voor hen een 'levensnoodzaak'.

De lezing

Tussen 1870 en 1914 waren er op cultureel gebied interessante ontwikkelingen gaande in de westerse wereld. De industrialisatie was in volle gang en steden breidden zich in snel tempo uit. Grote wereldtentoonstellingen lieten miljoenen mensen kennis maken met technische verworvenheden en bijzondere kunst uit verre oorden.

Er ontstond een groep van rijke ondernemers die zich net als adel en kerk wilde omringen met kunst. De kunsthandel bloeide en verzamelaars breidden hun collecties uit.

De officiële academies met hun jaarlijkse salons kregen concurrentie van nieuw opgerichte kunstopleidingen, waar ook vrouwen werden toegelaten.

Er ontstonden nieuwe kunstenaarsverenigingen en expositiemogelijkheden. Was het eeuwen lang vooral de klassieke kunst waar kunstenaars hun inspiratie vandaan haalden, nu werd er uit andere bronnen geput: natuur-

vormen, Japanse kunst en later ook Afrikaanse kunst. Nieuwe kunststromingen ontstonden: impressionisme (bv. Claude Monet), art nouveau (bv. Alphonse Mucha) en abstracte kunst (bv. Wassily Kandinsky.)

Sommige kunstenaars rond 1900 trokken zich terug in een ivoren toren en cultiveerden hun dromen en fantasieën, zoals de Franse kunstenaar Gustave Moreau. Andere kunstenaars wilden als reactie op de industrialisatie terug naar de stilte en romantiek van de natuur. Zo ontstonden er kunstenaarskolonies, zoals in Nederland Oosterbeek, Bergen en Laren.

Niet alleen beeldend kunstenaars vestigden zich er maar ook dansers die experimenteerden met nieuwe bewegingsvormen. Filosofen, schrijvers en dichters dachten er na over nieuwe samenlevingsvormen en experimenteerde ermee. Velen verdiepten zich in nieuwe vaak spiritueel getinte geloofsovertuigingen, zoals de theosofie en antroposofie. Zoals de kunstenaars Kazimir Malewitsch, Piet Mondriaan, Jacoba van Heemskerck en Wassily Kandinsky.

Weer andere kunstenaars moesten niet zoveel van dromen en spiritualiteit hebben en wilden met hun maatschappijkritische kunst vooral de arbeider dienen en onderwijzen. In Nederland bv. Richard Roland Holst en in een bepaalde periode ook Jan Toorop.

In Rusland ontstond er na de revolutie van 1917 voor een aantal jaren een zeer bloeiend kunstleven waarbij kunstenaars hun kunst in dienst stelden van het communistische ideaal waarbij ze kunst en techniek met elkaar verenigden. Beroemd is Vladimir Tatlin met zijn ontwerp voor de derde internationale, filmregisseur Eisenstein met zijn film Pantserkruizer Potemkin en theatervernieuwer Vsevolod Meyerhold met zijn politieke theater.

Ook schilders, architecten en vormgevers van De Stijl (opgericht in 1917 in Leiden) en het Bauhaus (opgericht in 1919 in Weimar) hadden uitgesproken ideeën over hoe zij met hun ontwerpen een betere en mooiere maatschappij konden creëren.

In de lezing van kunsthistorica Anne Marie Boorsma zullen bovenstaande kunstenaars en anderen aan bod komen. Aan de hand van PowerPointpresentaties zal zij vele kunstwerken tonen.

De wandeling

De route start op het Plein, gaat via de Korte Poten, Lange Poten, oude Passage, Dagelijkse Groenmarkt, het Noordeinde, Lange Voorhout, Denneweg (optioneel) en Prinsessegracht (synagoge) (optioneel), Lange Houtstraat weer terug naar het Plein.

We zullen de panden die gebouwd zijn rond 1900 bekijken. Deze panden zijn gebouwd in de stijl van de Nieuwe Kunst en die kent in Nederland verschillende vormen: geïnspireerd op de beweeglijke Franse Art Nouveau of op de lineaire, strakke Weense Sezession. Van beide stijlen zullen we voorbeelden tegenkomen.

De aandacht ligt op het vernieuwende in de (winkel)bouw: grote glazen ruiten en ijzeren draagconstructie, waardoor grote glaspanelen mogelijk zijn. Zo komt er veel daglicht in de winkels, waardoor winkelproducten beter te zien zijn. Vernieuwend is ook het warenhuis (voormalige Bonnetterie), waar de klant ook zelf mag pakken en zoeken en de Passage.

De Hoogstraat was al in de Middeleeuwen een winkelstraat en ontwikkelt zich in de 19de eeuw tot een van de deftigste winkelstraten van de stad.

- ◆ Onderweg komen we ook interessante personages tegen: de familie Edesheim, die op Plein 20 een bankgebouw hadden met een synagoge in de tuin
- ◆ Het voormalig Logement van Amsterdam op het Plein was het stadspaleis van prins Frederik, grootmeester van de Vrijmetselarij
- ◆ Op het Lange Voorhout was van 1910 - 1922 het Damesleesmuseum gevestigd
- ◆ Op het Lange Voorhout 32 woonde Alexandrine Tinne, de eigenzinnige Haagse ontdekkingsreizigerster
- ◆ Op het Lange Voorhout in Huis Huguetaan verbleef prinses Marianne met haar moeder bij aankomst in 1813.

Relatie met het humanisme

De grote maatschappelijke veranderingen die leidden tot nieuwe kunstvormen gaven ook een impuls aan het zoeken naar nieuwe vormen van zingeving en levensbeschouwing in de vorm van de vrijdenkersbeweging, een voorloper van het moderne humanisme.

Al sinds de Verlichting was er in toenemende mate kritiek op de kerk en de christelijke godsdienst die het volk in onwetendheid en angst hielden tegenover het licht van de rede. Deze kritiek op de kerk ontwikkelt zich in de 19e eeuw tot regelrechte ongodsdiensigheid: het atheïsme als serieus alternatief voor godsdienstigheid krijgt steeds meer aanhang. Met name Duitse denkers als Bauer, Feuerbach en Nietzsche ('god is dood en jullie hebben hem gedood') hebben bijgedragen aan het ongodsdiensige humanisme.

In 1856 werd hier te lande de vrijdenkersorganisatie De Dageraad opgericht en in 1883 vond in Amsterdam een groot vrijdenkerscongres plaats. De vrijdenkersbeweging kreeg verder een nieuwe impuls door de arbeidersbeweging, die geïnspireerd door Karl Marx (godsdienst is opium van het volk), de kerk zag als het verlengstuk van het kapitalisme en dus gericht op de onderdrukking van de arbeidende klasse. Met name Domela Nieuwenhuis heeft een belangrijke rol gespeeld bij de verbinding tussen het vrijdenken en de arbeidersbeweging.

Er bestaan veel verbindingen tussen vrijdenkers en voorlopers van de nieuwe kunsten. De vrijdenker Johannes van Vloten was bijvoorbeeld de schoonvader van zowel Willem Witsen, Albert Verwey als Frederik van Eeden. De kunstenaar Richard Roland Holst was getrouwd met de beroemde Henriëtte Roland Holst, dichteres en actief in de arbeidersbeweging.

Teksten

Anne Marie Boorsma, *kunsthistorica*

Gerda Kusters, *kunsthistorica*

Jos de Wit, *historicus en filosoof*

Inge Camfferman, *secretaris Humanistisch Verbond Den Haag-Haaglanden*

Druk

Pasmans Drukkerij

Den Haag, september 2018

Den Haag-Haaglanden
HUMANISTISCH
VERBOND

www.humanistischverbonddenhaag.nl